

GÜZEL?

Haluk Naci GÜLALP

ÖZET

Başlıca Sokrates'e (Platon) dayalı İdealist felsefe Kant ve Hegel ile doruğa ulaşmıştır. Bu özünde tümüyle öznel bakış açısı, tek doğru 'Ben', gerçek 'Ben'in algıladığıdır anlayışındadır. Şansızlığı Marx'tan sonra kurulmak olan Frankfurt Okulu Marx'ı yok sayamayınca, anlamsızlık açısından monist-pluralist demekten geri kalmayan Hegelci-Marxistlik ileri sürüp uzlaşamaz idealizm ve tarihsel materyalizm bileşkesi çabalarıyla Marx'ı aşındırmayı seçmiştir. İlginçtir ki, bu anlayış özellikle çağdaş Fransız isimlerle sürdürülerek karmaşa derinleştirilmekte, anlaşılmaları için kalkışılan açıklamalar ise kargaşayı daha da koyultmaktadır.

'Güzel' per se bir varlık/monad değildir yalnızca 'beğeni' anlatan bir sıfattır. 'Beğeni' doğa ile ilişkiden ve kültürel değer yargılarından kaynaklanır ki, bu hiç kimseye kişisel/ öznel seçimlerinin geçerli ve evrensel olduğunu ileri sürme hakkı tanımaz.

Anahtar Sözcükler: Güzel, İdealizm, Frankfurt Okulu, Beğeni

BEAUTY?

ABSTRACT

Idealist philosophy mainly rooted in Socrates (Plato) has reached its peak by Kant and Hegel. This, in essence, totally subjectivist outlook considers the right one is only 'I' and reality is what that 'I' perceives. Frankfurt School, unfortunate to have been founded after Marx, not being able to neglect him have chosen to distort Marx claiming to be Hegelian-Marxists, -not less meaningless than saying monist-pluralist- and have tried to blend idealism and historical materialism which are mutually exclusive. Interestingly this still prevails mainly in contemporary French names deepening the confusion and requiring explanatory interpretations which contribute only to higher complexity.

Beauty is not an entity/a monad per se and is nothing but a qualifying noun form of an adjective which expresses 'like' that which stems from the relation with nature and cultural value judgments which entail no right for a claim of personal/subjective preferences to be assumed valid and universal.

Keywords: Beauty, Idealism, Frankfurt School, Like

Asla unutulmamalıdır ki, her sözcük bir somuttan kaynaklanan bir soyutlamadır ve her soyutlama bir genellemedir. Ve, her genelleme yanlıştır, bu genelleme de içinde... Bu öncüllerden yola çıktığımızda ise daha ikinci adımda varacağımız yer sonsuz bir boşluk, bu boşlukta derin bir bilemezliktir. Bilmezlik izlenimi vermek yerine bilişsel yeti yansıtma çabasından olsa gerek, -doğrusu biraz da sorumsuzlukla-genellemeler neyi kapsadığı belirtilmeden alabildiğine kolay kullanıldığından başka, bir yanda evrenselleştirilmeye uzanırken, diğer yanda değişik anlamlar da yüklenirler her nasılsa. Bu süreçte ben, sözcüklerin soy gelişimine (genealogy) bakarken, köken anlamını (etimoloji) asla göz ardı etmemek gerektiğini düşünürüm. Öylesine çok şeye ışık tutar ki köken anlam...

Örneğin, 'sol' sözcüğü yön bildirme işlevi dışında siyasal bir anlam da taşır. Fransız devriminde devrimciler ve daha sonraki süreçte yenilikçiler bir talihsizlikle parlamentonun başkana göre solunda, kral destekçileri de sağında oturmayıp tersi olsaymış, 'sağ' sözcüğünün birçok dilde olumlu anlamını onlar üstlenecekmiş çünkü 'sağ' sözcüğü birçok dilde aynı zamanda 'doğru' anlamında kullanılırken bir de 'doğru' sözcüğü ile eş yazılış ve okunuştadır. 'Doğru' ise, bir yanda Türkçemizden başka kimi dillerde de düz bir biçimde öne, ileriye uzanan bir gidişi söylerken, diğer yanda belki de 'öne/ileriye' kavramlarının olumlu çağrışımlarından yararlanmaktan kaynaklanarak 'gerçek' olanı belirtmekle görevli bir sözcük işlevinden sıyrılıp, daha çok 'iyi' ve 'güzel' diye nitelediklerimizi anlatan bir sözcüğe dönüşmüştür.

Söz gelimi; kutsal bir bayramda ilk gün ne yaptığını, gerçeğe uygun olarak yani 'doğru'yu söyleyerek anlatmak üzere "büyükleri ziyaret ettim", diyen birisinin alacağı tepki tartışmasız bir çoğunlukla " 'doğru' ya da 'güzel' bir iş yapmışsın" olacaktır. Oysa böylesi bir tepkiyle söylenmek istenen aslında 'iyi' diye nitelenen bir iş yapıldığıdır. Gerçeği anlatan 'doğru' ile değer yargısı 'iyi' karışmış, gerçeğe uygun anlatım olan 'doğru' bir değer yargısı belirten 'iyi' yerine kullanılmıştır ki 'iyi' yerine bir başka değer yargısı anlatan 'güzel' de böylesi durumlarda kullanılmaktadır.

Peki, her 'iyi' güzel midir? Görüntüyü engelliyor diye bir ağacı kestğini söyleyen kişi olasıdır ki 'doğru' söylemektedir de, ağacın kesilmesi kimileri için 'iyi' kimileri için 'kötü' olabileceken 'doğru' ve 'iyi' ile çoğunlukla eşanlamlı kullanılan 'güzel' sözcüğü bu durumda geçerli olabilir mi?

'Güzel' kavramı üstüne görüşlerden söz etmeye başlamadan, sözcük olarak 'güzel'in kökenine, değişik yıllarda yayınlanmış TDK başta olmak üzere çeşitli sözlüklerde baktığımızda, karşımıza 'gök' ve 'göze etkileyici görünüm' demek için kullanıldığı çıkmakta, yani 'güzel' dendiğinde kabaca 'gözümün gök gibi etkileyici görünen' denmekte işin kökeninde. Bu, Latince 'bellus', Fransızca 'beauté', İngilizce 'beauty' sözcüklerinin 'çekici gelen/hayranlık uyandıran' köken anlamlarından hiç de uzak değil. Peki, felsefenin başlıca konularından olan, üstüne sonsuz söz söylenip, yorum yapılan 'güzel' kavramının bu köken anlamlarla bağlantısı ne denli yakın? Artık ona bakmaya başlayalım.

İnternet pek güvenilir olmasa da çok yaygın kullanılan bir bilgi kaynağı. 'Güzel' tanımı arandığında bir Fransız çizer olan Carlotti'nin 'güzel' tanımlaması ile karşılaşmakta:

"Güzel; bir şeyin ne eklenebilir, ne çıkartılabilir ne de değiştirilebilir olduğu, tüm öğelerin uyum içindeki bütünlüğüdür".

İlk bakışta karşı çıkılmaz gözükse de bu tanımın geçerliğini Picasso'nun sözlerine baktığımızda tartışılır bulmamak olanaksız:

“Güzellik?... Bu bana göre anlamsız bir söz çünkü ne anlama geldiğini bilmiyorum, nereden geldiğini, nereye götüreceğini de.”

Sanatsal yeti düzeyiyle bilişsel (cognitive) yeti düzeyini eşdeğer, sanatçının üniyle görüşlerinin geçerliğini doğru orantılı ele almazsak (öyle ele alınsa dünya belki çok daha yaşanır olurdu ancak bilinemez),

tanıştığım birçok dilde eşanlamlı/eş sözcüklü kullanılan aslında birbiriyle ilişkisiz ‘haklı’/‘doğru’/‘iyi’/‘güzel’ kavramları için kamuoyunda çoğunluğun görüşlerini ya da siyasal/yönetimsel/ekonomik güç odaklarının tercihlerini bilimsel ölçü tutmazsak, çaresizlikten geriye kalan; binlerce yıldır ‘eşitlik’; ‘özgürlük’; ‘gerçek’; ‘erdem’; ‘sevgi’; ‘sanat’ ve ‘güzel’ vb. kavramlarla uğraşır teki üstünde bile ortak tanıma varamamış, kavram kargaşasını bir türlü giderememiş felsefe olmakta. Olmakta da, felsefe tarihine bakıldığında ‘güzel’in ne olduğuna ilişkin doyurucu bir sonuca varılacağı umudu da hiç bulunmamakta.

Felsefede genellikle yapıldığı gibi, öncesini kurcalamadan burada da Platon(Sokrates) ve Aristoteles’i -‘güzel’ üstüne söylediklerini ilerde kısaca ele almak üzere- anarak başlayacak olursak, Voltaire’in ‘güzel tanımının olanaksızlığından’ söz etmesiyle umutsuzluğa düşerken, yüzyıllar boyu çok sayıda Pisagorcu gelenekle uyumlu, güzeli matematiksel ölçülere sığdırmaya kalkanları yadsıyan Hume ile kendimize gelmemize Kant izin vermez. Baumgarten’in *Şiir Üstüne Düşünceler (1735)* çalışmasında felsefe evrenine;

“Bilinenlerin bilinebilmesi ancak üstün bir yeti olan mantık konusudur, algılananların algılanması ise daha düşük bir yeti olan algılama bilimi ya da ‘estetik’ konusudur.”

Tanımıyla ilk kez sunduğu ‘estetik’ sözcüğünü beğenen ancak Baumgarten’in ona yüklediği anlamdan hoşnut olmayan Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*’nin başlarında;

“Yetkin analist Baumgarten’in anladığı biçimde, güzelin eleştirisini aklın ilkelerine özne kılmak ve bunu bilimin kurallarına taşımak düş kırıklığına uğramış umuttur. Çabaları boşunaydı.”

diyerek Baumgarten’in ‘estetik’ kavramını aparıp çarpıtın, bilimi yadsıyarak ‘güzel’i hem öznel, hem evrensel düzlemde birlikte ele alırken anlaşılmazlığı ‘a priori’; ‘aşkınsal’; ‘göksel’; ‘sezgisel’; ‘amaçsız amaçlılık’ kavramlarıyla derinleştiren Kant’ın *Saf Aklın Eleştirisi* ve özellikle *Yargı Yetisinin Eleştirisi* yapıtlarından derlemeyle ‘güzel’ üstüne söylediklerine bakıldığında;

“A priori ilkelerden kaynaklanan bilgi yetisine saf akıl denebilir.”; “A priori duyarlılığın tüm ilkelerinin bilimine ben aşkınsal estetik diyorum.”; “Mantıksal niceliğinde tüm yargılar tekil yargılardır” ; “Güzel; Kavramlardan bağımsız olarak, evrensel hazzın nesnesi/konusu olarak yansıtılandır/sergilenendir. Dört tür ‘güzel’ vardır: 1- Hoş; insanı mutlu eder, 2- Güzel; yalnızca zevk verir, 3- İyi, saygı duyulandır (onaylanan), 4- Yüce, ‘güzel’den değişik olarak biçim taşımaz, sınırsız, anlaşılabilir ve akla ilişkin kesin olmayan kavramsallıkta her alanda mutlak büyük, aşkınsal olandır.”

değerlendirmeleriyle karşılaşılmakta ki, ilerde Sokrates’in ‘güzel’ üstüne sözlerini gördüğümüzde esinlenmenin ötesinde benzeşliklerin dikkat çekici olduğu sanırım fark edilecektir.

Kant’a bazı eleştiriler getirirse de sonuçta onun izindeki Hegel de Baumgarten’a büyük haksızlıkla onun “algılama/duyumsama bilimi” olarak tanımladığı ‘estetik’ kavramına ‘sanat

felsefesi' tanımını yakıştırmış, 'güzel/sanatsal' olanı eski Yunan ve ortaçağ dinsel sanatı ile özdeşleştirip, *Sanat Üstüne Dersler* çalışmasında;

“Sanatın güzelliği, ruhtan doğan ve yeniden doğan güzelliştir.”; “...Doğal güzelliklere güzel diyemeyiz çünkü özgür ve öz-bilince sahip değiller.; “...doğanın güzelliği ruha ait olan güzelliğin yalnızca bir yansıması, eksikli bir biçimi olarak karşımıza çıkar.”; “Yunan sanatının güzel günleri, aynen geç Orta Çağ altın dönemi gibi artık yoktur.”; “...günümüz koşulları sanata elverişli değildir.”; “...sanatı en üst düzeyinde düşündüğümüzde bizim için geçmişe ait bir şeydir ve öyle kalacaktır...”,

diyerek kapitalizmle birlikte sanatın sonunun geldiğini de ileri sürebilmiştir.

Ne var ki, işin çığırından çıkması bununla kalmamıştır. 'Felsefi' (!) alanda özellikle günümüzde büyük bir kargaşaya yol açan gelişmeler, aslında Marxizm üstüne çalışmalar amaçlayan bir sosyoloji enstitüsü olarak kurulmuş Frankfurt Okulu'nun kısa sürede değişen çizgisinden kaynaklanır. Frankfurt Okulu üstüne ayrıntılı irdelemeler bu çalışmanın amacı dışına çıkar, ancak 'güzel' kavramı ile büyük ölçüde ayrılmaz ve örtüşür kullanılan 'sanat' konusunda günümüz tartışmalarının belirleyicisi Frankfurt Okulu üretimi Hegel-Marx bileşkesi arayışının kökenine kabaca da olsa değinmek kaçınılmazdır.

Bu bağlamda önce Frankfurt Okulu'nun kuruluşu ve ertesindeki pek üstünde durulmayan genel duruma bir göz atmak gerektir.

Alman Sosyal Demokrat Partisinde (SPD) kaynağı Bernstein ile simgelenebilir görüş çatışmaları, SPD'nin sermaye ile işbirliği, savaş yanlısı tutumu, sonra Almanya'nın I. Büyük Savaş'tan yenik çıkması ve taşınamaz ağırlıktaki savaş tazminatlarının olumsuz ekonomik sonuçları bir yanda, diğer yanda Marxizmin kaba ve yanlış yorumuyla kendiliğinden gerçekleşecek diye beklenen işçi sınıfı devriminin gelmemesinin yarattığı düş kırıklığı ortam belirlemesi adına vurgulanmalıdır.

İşte bu koşullarda sonradan Frankfurt Okulu olarak anılacak olan 1923'de kurulan 'toplumsal araştırmalar enstitüsü', kuruluşunda kimliğini belirleyen Marxizm'den yüzeyde ve söylemde uzaklaşmadan ancak sola/Marxizm'etepkisel çözümler arayışında amacından özünde saparken, Nazi ideolojisinin beslediği Kant ve Hegel yüceltilmiş, bu arada kıyım uğrayan soy duygusallığını, *'Aydınlanmanın Diyalektiği'* (Adorno-Horkheimer) örneğinde olduğu gibi, bilime taşıyarak Nazizm'e de sorunlu bir tepkisellik yansıtmaya başlamıştır ki, Nazizm'in henüz giderilememiş en büyük zararlarından biri de bu olsa gerektir. Birinci Büyük Savaş'tan yenik çıkıp olağanüstü ağır ekonomik yükler altına giren Almanya'da, SPD önderliğindeki 'sol'un engelleyemediği Nazizm kitleleri Hitler'e, entelektüelleri de Kant ve Hegel'e savurmuş, suç da özde toplumsal odaklı Marx'a-tarihsel materyalizme yüklenerek, çıkış özne odaklı idealizmde aranır olmuştur...

Tarihin akışında belirleyici öğeler özde değişmese de tarihin kısa erimli kesitlerinde insanın uzun süreli birikimlerden doğan nesnel koşulların (taban/altyapı) önüne, üst yapı kurumlarından etkilenen karşılıklı etkileşimli bireysel algılamaları ile davranış biçimlerinin geçtiği görülmez değildir ve sosyolojinin felsefeyi de, ekonomiyi de, vs., birbütünün ayrılmaz parçaları olarak görmesi yalnızca doğal değil, zorunludur. Yoksa başka türlü Frankfurt Okulu'nda 1930'larda Horkheimer'la başlayan felsefe yoğun sürecin yol açtığı, C.W.Mills'in *'Sociological Imagination'* yapıtındakideymiyle *“Büyük Kuram”* arayışları *“soyutlanmış deneycilik”* ve/veya eklektik yaklaşımlar ve kesit analizler sonucuna götürür ki, öyle de

olmuştur. Mills'in sözlerinin hedefinde Frankfurt Okulu değil özellikle Talcott Parsons vardır ancak Parsons ve Frankfurt Okulu anlayışları da birbirinden hiç uzak değildir.

Marxism'in düş kırıklıklarını Hegel ile giderme arayışlarına girmiş olsa da, bir yergi söylemine dönüştürülmüş Ortodoks Marxism'in bir metodoloji konusu olduğunu çok yerinde bir saptama ile savunan Lukacs'ı şimdilik ayrı tutarak; diğer ünlü adlar sosyolojik gözükten analiz yapmalarına karşın sosyolojiden uzaklaşan ilginç bir felsefi yaklaşıma girmiş, kavram kargaşası iyice koyulmuştur. İlginçtir ki, Nazizm felsefesinin beslendiği, Kant –ki unutulmaya yüz tutmuşken yeniden gündeme gelmiştir-, bir de kuşkusuz önemli bir düşünce insanı olan Hegel'i yarı-tanrılaştırmışlar, ancak buna kendileri de inanmadıklarından olsa gerek, 'monist-pluralist' demekten anlamsızlık farkı olmayan, birinin varlığının diğerini dışladığı tarihsel materyalist – idealist felsefe bileşkesi peşinde Hegelci-Marxism'i yaratmışlar, sanırım bu yolla idealist felsefenin açmazlarına Marx üstünden itibar sağlamaya çalışırken ölçüyü kaçırmış, işi Marx'ı bile Hegelci yapmaya kadar götürmüşlerdir. Bu konuda en büyük dayanakları genç Marx'dır, ancak Hegel öldüğünde henüz ilk gençlik yıllarının daha başındaki Marx'ın, Schopenhauer'in itirazlarına karşın kendisine tanınan olanaklarla güçlü bir etki alanı yaratmış Hegel'le hesaplaşmasının kaçınılmazlığını, ancak daha sonra henüz otuz yaşına bile gelmeden felsefe tarihine bir başyapıt olarak sunduğu idealist felsefeyi çok ağır eleştirdiği 'Alman İdeolojisi' kitabının 'Giriş' bölümünde idealist felsefe ile eğlenerek;

“Geçmişte bir zaman gözü pek biri, insanların suda boğulma nedenlerinin yerçekimi yasasının varlığına kendilerini kaptırmalarından ötürü olduğuna inanıyordu. Ona göre insanlar, bu düşüncenin dinsel bir kavrama, bir batıl inanca dayandığını kendilerine belletir, akıllarına yerleştirirlerse suda boğulma tehlikesine karşı kesin bir çözüm gelecekti. Böylece tüm yaşamını, bütün istatistiklerin yeni ve çok yönlü kanıtlar getirdiği, zararlı sonuçlar doğurmayı sürdüren yerçekimi yanılışına karşı savaşmakla geçirdi. Bu gözü pek adam Almanya'nın yeni devrimci filozoflarının bir örneği idi.”

sözlerini ve başta 'Kapital' olmak üzere tüm çalışmalarını, gözüken o ki, yok sayarlar.

Bilimin olmazsa olmaz özelliklerinden biri yansız ve nesnel olmasıdır.

Bilimin kendi erekları dışında tepkiselliklere, siyasi etkilere, baskılara uğramış bilim güvenilir bilim değildir. Nazizm'den çok haklı nedenlerle kaçarak ABD'ye sığınan 'Frankfurt Okulu' kadrolarının Marcuse örneğinde çok açık görüldüğü gibi siyasal güdülenmelerden bağımsız bilimsel çalışma ve sanat yorumu yaptıklarını, soğuk savaş yöntemlerinde kullanılmadıklarını düşünmek pek yerinde olmaz. Lukacs'ın kendine dönük değerlendirmeler de içeren 'Roman Kuramı' yapıtının Önsöz'ünde o kadroyu eleştirdiği,

“Adorno'nun da aralarında bulunduğu önde gelen Alman aydınlarının önemli bir bölümü, benim Schopenhauer değerlendirmemdeki, 'abyss'in (kaotik boşluğun), hiçliğin, absürtlüğün kıyısında her konforla donanmış mükemmel bir otel' diye betimlediğim Grand Hotel Abyss'e yerleşmiş bulunmaktalar.”

sözlerinin üstünde önemle durulmasında yarar olsa gerektir.

Birinin varlığının diğerini dışladığı idealizm ile tarihsel materyalizm bileşkesi arayan, Marx'a ve onun eleştirel yaklaşımına büyük haksızlık yaparak özellikle sanat ve güzel üstüne yazdıklarıyla sözüm ona Hegelci-Marxist, sözüm ona eleştirel bir anlayış ileri süren Frankfurt

Okulu son birkaç on yılda artık pek anılmaz olurken bayrağı çağdaş Fransız kuramcılarında bırakmış onlar da ortalığı iyice bulanıklaştırmıştır.

Modern/post-modern (?) akımların ‘güzel’ ve ‘sanat’ kavramlarını iyice iç içe kullanılır olmasının kaynağı gördüğüm Frankfurt Okulu’na ilişkin genelde yüceltici yaklaşımların tam karşısında yer alan, yukarıda elden geldiğince kısa aktardığım bakış açım hiç kuşkusuz;

- Adorno’nun ‘*Aesthetic Theory*’ çalışmasında belirttiği, “*sanat toplumun toplumsal anti-tezidir, oradan doğrudan indirgenemez*” görüşünün tabanında kendisine yakıştırılan Marxistliğin nasıl olup bulunduğunu, diyalektiğin ‘negatif- pozitif’ diye ayrılmasını; “*kültür endüstrisi*” sanayi toplumu ile başladıysa ilk topluluklardan sanayi toplumuna gelinceye dek kültür üretiminin, ‘kültür manüfaktörü’ ile mi açıklanacağını,
- Benjamin’in ‘*The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction*’ çalışmasında bir sanat yapıtının çoğaltılmasını, “sanatın kendini yeniden üretmesi” sanmasını,
- Althusser’in, devletin kendisi bir aygıt iken ve aygıtın aygıtı olabilirmişçesine “*devletin ideolojik aygıtları*” varlığından söz edilebilmesini,
- Badiou’nün, bana kalsa ne dendiğini anlamak için Sümer yazıtlarını çözmekten çok daha zor bir uğraş gerektiren “*çağdaş sanat üstüne on beş tez*” dizisini,
- Lacan’ın ‘*ayna evresi*’, ‘*babanın adı*’, ‘*gaze*’ ve daha nice kavramla bilimin tarihselliğini ve evrenselliğini yadsıyarak *tutarsızlığın tutarsızlığının tutarlılığını* sergilemesini,
- *Baudrillard’ın (neyse ki sonradan dürüstçe Marxistlikten vazgeçmiştir)* ‘tüketim toplumu’ *iletüketime* odaklanırken tüketim için üretimin belirleyiciliğini yok sayan - oysa üretilmeyen tüketilemez- ve en pahalı tüketimi -hem de para ödmeden- yedikleri bombalarla ölürken yapan çocukların ‘tüketim toplumu’nun neresinde yer aldığını anlatmamasını,

hiç kuşkusuz ayrıntılı örneklemelerle, açıklamalarla, tartışmalarla irdelemek gerekirdi, ancak o durumda bu yazının amacı olan ‘güzel’i tartışmayı da tümüyle bir yana bırakmak kaçınılmaz olurdu. Ne var ki, bu kadarı da belirtilmese bu kez son yüzyılın büyük bölümünde özellikle ‘güzel’i de kapsayan- egemengörüşlerin tartışılabilirliğinin nedenlerine değinilmemiş olurdu.

‘Güzel’ kavramı üstüne doğrudan söyleyeceklerime gelmeden önce, Kant-Hegel ve onların izindeki yukarıda değinilenlerin kökeninde ne yatmaktadır, kısaca ona da bakmak gerekir.

Güzel’ üstüne Platon’un Sokrates’e (‘*Büyük Hippias*’, ‘*Şölen*’ ve ‘*Devlet*’ yapıtlarından derlemeyle) söylettikleri şöyle:

“*güzel, ‘güzellik’ ile Güzel olur “, ... “güzel ile ‘Güzel olan’ başkadır” ... “güzel, öznel ve görecedir, ancak doğadaki çiçeklerin güzelliği gibi nesnel (nesnede için) olabilir.” ... ‘güzel’, “Güzel Idea’sının” nesnelere kötü bir kopya olarak yansımadır” ... “ ‘iyi’, ‘güzel’ ve ruh güzelliği gibi görülemez duyumsanır, ancak akıl gözüyle görülebilir olan tanrısal ‘mükemmel güzel’ vardır.” ... “Güzel, uygun olandır; yararlıdır, olumludur, zevk verir.” ... *Biçem, uyum, incelik, ve güzel ritim yalınlıktan kaynaklanır*” ... “*güzelde uyum, düzen ve doğru oranlar vardır ancak kavranamaz*” ... “*Bize güzeli ve kötüyü veren Zeus’tur*”.*

Aristoteles ise ünlü 'Poetica' başlıklı yapıtının daha ilk satırlarında sanatın '*mimesis*' olduğunu söyler. Sokrates'te de bulunan '*mimesis*' kavramı ile söylenmek istenen basit bir taklit ötesinde bir canlandırmadır ancak aslı gibi olamaz, Aristoteles Poetica adlı yapıtında, "*sanatçı üç şeyden birini taklit eder; nesnelere nasılsa öyle ya da olduğu söylendiği/sanıldığı gibi ya da olması gerektiği gibi*", demekte ve güzelliğin '*ölçek (büyüklük) ve düzen*' tabanına dayandığını, güzellikte '*düzenlilik, simetri ve kesinlik*' olması gerektiğini ileri sürmektedir.

İlk materyalistler olarak anılan Pisagor, Demokritos, Epikür, daha sonraları Romalı Lucretius akıl yoluyla atom üstüne kuramlar gerçekleştirebilirken, akıl üstüne kuramlar oluşturan Sokrates (Platon) ve Aristoteles'in akıl dışını zorlamalarını kavramak güçtür. Örneğin; Sokrates'in 'mağara alegorisi' ile öznel algılamının gerçeği belirlemesini sergilemesi çok saygıdeğerdir de, o örnekte kanıt olarak kullandığı ve yerinde bir saptamayla belirttiği mağara dışında kendi dile getirdiği nesneliliği/gerçekliği yok sayıp her şeyi birey algısına, öznelliğine indirgemesi, sonra da form/Idea ile açıklanamazlığa/kavranamazlığa sığınması pek anlaşılır değildir. Yine de, dünya onların kurdukları düşünce altyapısını çıkış noktası olarak bir sürü düşünce geliştirebilmiştir de, bu çizginin en yetkini Hegel'in diyalektiğini ayakları üstüne kaldıran Marx'a değin toplumsal bilimler bilim olmaya yaklaşmamıştır. İşin ilginç yanı, bu 'idealist', özne algısına göre açıklama ve genelleme yapma tutkusunun bugün de sürüyor olmasıdır.

Bizim gerçeğimiz, bizim açımızdan tek geçerli gerçek olabilir ancak bu algı ve yargı gerçeğin kendisini değiştirmez, kendi gerçeğimizi başkasına dayatmanın da anlaşılır hiçbir gerekçesi olamaz. Gerçek bizim dışımızda, bizden bağımsız varlığını sürdürür ve özne o nesnel gerçeklikle karşılaştığında gücü yetmiyorsa gerçeği değil, algısını yani gerçek dediğini değiştirmek zorunda kalır.

İdealizmin etkisi dışına çıkamayanlarda en yaygın ortak özellik, birey/özne kavramından da ötede bir 'ben-bana göre' anlayışıdır. Bilimin gereğini gözetip, 'ne olduğu'nu söylemez, hep 'ne olması gerektiği'ni öğütlerler çünkü tek esas olan kendi bildikleridir. Referansları da kendileri ve içinde buldukları dar çevredir, genellikle yeğledikleri deyimlerle katman ya da kesit bile değil. Bunu yadırgamamak gerekir; örneğin, ancak Edward Said'in '*Oryantalizm*' çalışması ile Batı'nın Doğu'ya nasıl baktığı kavranmış ve bu çalışmadan çok da rahatsızlıklar doğmuştur. İşte dünyayı yalnızca Batı olarak algılayan bu görüş tarafından Avrupa aydınlanmasının kökeninde bulunan, sanat/güzel üstüne hiç de azımsanamaz görüşler belirtmiş Avicenna (İbn Sina) ve Averroes'i (İbn Rüşd) neden hiç anılmaz bir yana, Doğu toplumları Hegel tarafından bir de aşağılanmıştır. Ayrıca, bu anlayış yalnızca Doğu toplumlarını ve düşün yaşamını/sanatını dışlamakla kalmaz, sanat üstüne tarihsel-materyalist diyalektik yaklaşımla çok yetkin çalışmalar gerçekleştirmiş Stefan Morawski, Frederick Antal, Lev Vygotsky gibi adlardan da söz bile etmez, çünkü bilinmesi gereken yalnızca kendi öznel görüşleridir.

Buraya değin, 'güzel' sözcüğünü irdelemeyi geriye itmiş, idealist felsefe ve türevlerinin eleştirisine öncelik tanımış bir yaklaşım yargısı prima facie bir değerlendirmeye işaret eder. Açıkçası, eleştiriler eksik bile kalmıştır, yazının amacından tümüyle uzaklaşmamak için önemli noktalardan yalnızca kimilerine değinilmekle yetinilmiştir. Bu da yapılmayıp, kendilerini idealist felsefenin uçuşmalarına kaptırılmış olanların o boşlukta kendilerini ölçü olarak ileri sürdükleri 'güzel' algıları/yargıları onların arka planına bakmadan tartışılmaya kalkışılrsa, çok istedikleri, asla bitmeyecek, tam bir argumentum ad infinitum örneği ortaya çıkardı. Bu çalışmada çabam 'güzel'e ilişkin görüşlerimin geçerliliğine olan

güvenimi önce argumentum ad contrario ile karşıtın temel anlayışlarındaki geçersizliği ana çizgileriyle de olsa sergilemeyi kaçınılmaz bulmamdandır. Özel; kendine göre; hiçbir bilimsel ölçüt gözetmeyen; kendi algısını esas sayan görüşlerle her bir söyledikleri üstüne tek, tek tartışmaya girmektense, genel anlayışlarındaki yaşamsal önemdeki eksiklikleri/aksaklıkları belirterek kapsamlı tartışmaya kalkışmanın anlamsızlığına dikkat çekmeye çalıştım.

‘Güzel’ öncelikle belirtmeli ki, uzaktan-yakından tanışık olduğum ve bilgisine bir ölçüde bile olsa erişebildiğim çok sayıda dilde gramer açısından sıfat ya da isim olarak kullanılan bir sözcük. Ancak, isim olarak kullanıldığında bile, ‘taş’; ‘ağaç’; ‘deniz’; ‘gök’; ‘su’, vb. somut bir nesne ya da ‘dostluk’; ‘düşünmek’; ‘açlık’; ‘tokluk’; ‘üretim’ ‘ekonomi’ gibi soyut olgu örneklerinde karşılaşılan kavramsallaştırılmış varlık anlamı içermiyor, bir sıfatın isim hali olarak bir niteleme/bir değerlendirme yani bir ‘değer yargısı’ ifade ediyor. Yani ‘güzel’ per se bir varlık, bir olgu, bir özne, bir nesne değil, böyle olmayınca başka soyut/somut nesnelere/olgular üstüne konabilir/onları kaplayabilir de değil ya da bir biçimde idealist felsefenin çok yaslandığı ‘ruh’ gibi başka varlıkların/olguların içine sızıp/enjekte olup onları ‘güzel’ kılabilir de değil. Bu sözcük yalnızca ‘niteleme’ için kullanılıyor ya da bir niteleme içeren adlandırma için.

Burada bir yanılgıdan uzak durmak gerekir: Yukarıda anılan somut nesnelere/soyut olguların her dilde bir karşılığının olması tarihselliğinden ve evrenselliğinden yola çıkarak ‘güzel’ de her dilde var diye tarihsel ve evrensel olmaz çünkü değinilen tüm diğer kavramların anlamı üstünde buluşulan bir anlam ortak paydası varken ‘güzel’in yoktur, başlarda değinilen kimi başka kavramlarda da olmadığı gibi. Yeniden vurgulayarak; bir sözcüğün/kavramın tarihsel ve evrensel kullanılıyor olması onda bir tarihsel/evrensel anlam içeriği olduğu sonucunu doğurmaz.

Gelgelelim, bu böyledir diye ‘güzel’ sözcüğünün en çok kullanılan sözcüklerden biri olduğunu, çok özel/önemli anlamlar ve işlevler yüklenen bir kavrama dönüşmüşlüğü de görmezden gelemeyiz. Bu sözcüğe odaklandığımızda ıskalanması olanaksız bir durum ‘güzel’i değişik vurgularla kullandığımız/duyduğumuzdur: “eh güzel işte”; “güzelce”; “güzelmisi”; “fena değil, güzel”; “güzel”; “çok güzel”; “olağanüstü güzel”; “mükemmel güzel”; “güzellerin güzeli”, vb. söylemlerle boyacıların renk saptaması için kullandıkları renk skalasında aynı rengin onlarca tonundan sonra bir üst/koyu renk gösterdikleri gibi bir ‘güzel’ skalası pek de ayırtında olmadan yaşamımızda yer alır, ancak bu niteleyici söylemlerden sonra neden söz edildiğini anlamak için bir nesne/olgu gerekse de o nesne ya da soyut olgunun güzelliğinin neye benzediğini, nasıl bir ‘güzel’ olduğunu gözümüzde canlandırmamız olanaksızdır. Oysa, bir nesneden söz ediyor olsak ve onu nitelesek, örneğin; ‘büyük taş’; ‘sert taş’; ‘yuvarlak taş’, vb. dense/desek, söylenmek istenene aşağı-yukarı yakın bir imge oluşur ancak ‘güzel taş’ denirse bir kestirimde bulunmak olanaksızdır. Açıktır ki ‘güzel’, ‘taş’ gibi bir nesne/bir olgu/bir monad olmadığından başka kendi içinde bir anlam da taşımaz, bu sözcüğü kullanan kişinin ‘güzel’den ne anladığını da ayrıntılı açıklaması gerekir ki karşı tarafta bir algı oluşsun, ancak o algının söyleyenin algısıyla uyumlu olacağına da hiç mi hiçbir dayanağı yoktur, uyumlu olabilir de, olmayabilir de...

Böylesine bir belirsizlik taşıyan ‘güzel’ sözcüğü nasıl olur da hemen her dilde en sık kullanılan sözcüklerden biri olabilir? Bu sorunun yanıtı ‘beğeni’ sözcüğünde/kavramında yatar. İnsanlar yaşamın her anında karşılaştıkları, yaşantıladıkları, algıladıkları her şey için kendiliğindenci bir değerlendirmede/bir yargılamada bulunurlar ve etkin, edilgen ya da dışa

vurulmayan tutum, davranış ve tepkilerini böylesi bir süreçte belirler, değerlendirmelerini/yargılarını anlık oluşturur ve seçimlerini yaparlar. Ancak kimi durumlarda da seçeneksizlikten hiç istemediklerini/beğenmediklerini de yaşayabilecekleri gibi, olanaklarının elverdiği çok sayıda seçenek içinden en beğendiklerini/istediklerini de seçebilirler. Burada çok derin psikolojik analizlere gerek yoktur, psikoloji giriş derslerinde anlatılan algılama konusu, algılama süzgeçleri ilk devreye giren mekanizmadır.

Algılama süzgeçleri ise, kişinin çocukluktan başlayan tüm yaşam sürecinde içinde bulunduğu ortamlara bağlı olarak oluşur. Yaşam deneyimleri ne denli çeşitli ortamlarla karşılaşarak oluşmuşsa o denli geniş bir açıyla değerlendirme yaparlar, ne denli dar bir çevre söz konusu ise o denli kısıtlı bir değerlendirme çerçevesi söz konusu olur. İnsanlar değer yargılarını içine doğdukları aile ve çevrede oluşturur, önce bunlarla koşullanır, sonra daha geniş çevrelere açıldıkça değer yargılarını toplumsallaşma sürecinde oluşmaları tümüyle silemeden ancak yenilere de açık olarak uygun bulduklarını ekleyip artıdan eksiye bir değerlendirme/yargılama yelpazesi oluştururlar. İşte bu değer yargılarının başında en küçüklükten başlayarak kendilerine öğretilen sonra yaşadıkları ortamdan etkilendikleri, en son da kendi çözümledikleri ‘doğrular/yanlışlar’; ‘iyiler/kötüler’ gelir ki bunlar nelerin yeğleneceğini/seçileceğini bir başka deyişle beğenileceğini belirler. Güzel işte bu beğenin ifadesi masum bir sözcüktür, bu ifade dışında bir özelliği ve işlevi yoktur, öncelikle ve özellikle yerel ve bir de bireyin o yerel üstüne başka çevrelerden etkilener eklediği/elediği değerlerle yapılanmış kültürü yansıtır. O nedenledir ki, yalnızca her toplumun diğer toplumlarda görülen değer/beğeni yargıları arasında bir farktan söz edilemez, aynı toplumun değişik kesimleri/yöreleri arasında da değer/beğeni yargıları farkı vardır.

Bu olgunun en özlü açıklamasını Marx, ‘*Ekonomi Politikin Eleştirisine Bir Katkı*’ yapıtının Önsözünde, “*İnsanın toplumsal varlığını bilinci değil, bilincini toplumsal varlığı belirler.*”, sözleriyle yapar.

Ne var ki, beğenin tek kaynağı yerel tabanlı, başka yerellere de açılmış/açılmamış kültürel yapı değildir. Yerelin bölgesinden etkilener oluşmuş ancak evrensele de uzanan değer/beğeni yargıları vardır, bu beğeni oluşumunun ardında da yerel bölgesel ve evrensel nitelikte doğa yatar. Bu nedenledir ki, kıyı bölgelerinde yaşayanların dağlık bölgelerde ve tersi yaşamayı benimsemesi güçtür, deniz insanları için balık güzeldir, dağ insanları için et, ancak her iki yanda da kuş, bulut, ay, güneş, yıldızlar ortak güzelliklerdir.

Açıklığa kavuşturmalıyım ki, benim söylemeye çalıştığım ‘beğeni’, ne Hume’un ‘güzel’i anlamak/değerlendirmek için bir seçkinlik/bir üstün düzey gerektiren ‘beğeni’ kavramıyla yakından-uzaktan ilişki kurulabilir bir kavramdır, ne de Kant’ın ‘güzel yargısı’ ile eşanlamlı kullandığı; zevk duygusuna dayalı; evrensellik iddiası içeren; amaçsız amaçlı, herkesin görüşüne katılması zorunluluğu anlayışını içeren ‘beğeni yargısı’ ile herhangi bir ortak payda taşır.

‘Beğeni’, seçkin/egitimli/gelişkin/ ‘güzelden anlayan’(?) ya da değil, her yaşta, her türde, her yerde, her insanda kendi düzeyinde eksiksiz bulunan bir yetidir, kimi için şampanya eşliğinde istakoz ‘güzel’ değerlendirmesine yol açacak bir beğeni konusu olabilecekken, bizim çoban için ‘güzel’ değerlendirmesine yol açacak beğeni yargısının nedeni de soğanın cücüğü olabilir. Her iki beğenin de bir diğerine özde üstünlüğü yoktur. Yerel gelişkinlik düzeyi, eğitim, görgü yalnızca beğeniye özne olabilecek somut/soyut olgu sayısı ve çeşitlenmesine yol açacağından ve seçenek bolluğu sağlayacağından belki bir açıdan üstünlük varsayma neden olabilirse de, beğenin özdeki niteliği bir derecelendirmeye konu olamaz.

Kimsenin ‘güzel’i başkasının ‘güzel’inden üstün değildir, kimsenin ‘güzel’ine ölçüt de getiremez. Ayrıca, ‘güzel’, öncesi sorgulanmaz, hep var olan, kanıtlanması gerekmez (a priori) bir kavram da değildir, yalnızca üstüne çok yük yüklenmiş masum bir sıfattır. Buna karşın insanlar kendi ‘güzel’ anlayışlarını en geçerli sayıp onu ölçüt almakta, bununla da yetinmeyip kendi değer yargılarını (beğeni/güzel anlayışlarını) başkasını yargılamada kullanmakta, bunu da hiç sorgulamamaktalar. Anlaşılan, her koşulda ‘Ben’ haklıdır.

Beğenin kültürel yapı yanında doğadan da kaynaklandığı görüşümün bir bölümüne bir açıdan koşut görüşler taşıyan, bilgi dağarcığım içinde, ‘güzeli ve sanatı’ evrim kuramı ve doğa kökenli olarak değerlendiren tek Denis Dutton var. Erişebildiğim ‘*Art Instinct - Sanat İçgüdüğü*’ adlı çalışmasından ve ayrıntılı açıklamalar yaptığı konuşmalarının video kayıtlarından edindiğim bilgiler çerçevesinde; bireylerin beğeni yargılarının kökeninde doğanın yattığı anlayışındaki ortak payda dışında benim görüşlerimle örtüşmeyen, genetik özelliklere ağırlık veren yaklaşımları bulunan, edindiğim izlenimler çerçevesinde onun da kendi ‘güzel’ algısını esas, analizlerine –belki de pek ayırtında olmadan- çıkış noktası olarak alan anlayışına katılmadığımı vurgulamalıyım. Yine de, Dutton’ı henüz çok iyi incelemediğimi, dolayısıyla bilgi eksikliğimin beni yanıltmış olabileceğini saklı tutmaktayım.

Beğenin doğadan kaynaklanan evrensel boyutunda üstünde yaşadığımız dünya ve algılayabildiğimiz evren vardır. İnsan yeryüzünde belirmeye başladığından itibaren yer, gök ve su ile çevrelenmiştir. Renkleri gündoğumu/günbatımı cümbüşünde, gökkuşağında, çiçeklerde, kuşlarda vb. doğal varlıklarda tanır, seslerle ilk kez doğada karşılaşır, ona en ilgi çekici gelen kendi türü ve ürktüğü/beslediği/beslediği canlılardır, o yüzden ilk sanat yapıtları kendini yeniden üretmenin ana kaynağı kadının heykelcikleri sonra dünyanın dört bir yanında mağara resimlerinde görülen ellerdir ki ilkin en önemli araçları onlardır, sonra bizon/geyik vb. hayvanlar çizilmiştir mağaralarda yine dünyanın birbirinden en uzak yerlerinde çok da benzeş olarak. İlk çalgı boynuzlardır, ürktükleri hayvanların seslerine benzer ses çıkartıp onların haberleşmesini taklit eden kutsal bir çalgı olmuştur boynuzlar. Dünyanın her bir yanında güneş ve ay ya tanrıdır ya da tanrıça ve yıldızlar ikincil tanrılar/tanrıçalardır. Gök, deniz, toprak, dağlar, ağaçlar, akarsular etkilemiştir alabildiğine, hem yaşam kaynağı hem sakınılması gerekenler olarak. Doğayla öylesine iç içedir ki insan ilk ölçütler de doğadan kaynaklanır ‘beğeni’ başta olmak üzere, çünkü vazgeçilemez, olmazsa olmaz varlığına alışılan, doğa ve doğanın sunduklarıdır.

Bugün de değişmemiştir bu durum ve dünya durdukça da sürecek, binlerce yıldır olduğu gibi yine en çok doğa çizilecek, denizin (Debussy), ırmağın (Strauss-mavi Tuna), arıların uçuşunun (Korsakov), ay ışığının (Beethoven), kuğu gölünün (Çaykovski), vb. notaları dizilecek, günbatımı hep romantik duyguları depreştirecek, duygular şiirle, öyküyle yazıya/söze dökülecek ve bizler bunları az ya da çok beğeneceğiz.

‘Beğeni’ söylemi olan ‘güzel’ tartışılacaksa bir tutamak olmadan, tanım getiremeden, bireysel algılar/yargılar çerçevesinde ‘güzel’i konuşmak yerine, ‘beğeni’nin neden ve nasıl oluştuğunu -alanlarına yukarıda kısaca değindiğim- bilgi kuramı, bilgi sosyolojisi, bireysel ve toplumsal psikoloji, kültürel antropoloji, arkeoloji bilim dalları ışığında saptamaya çalışmak olmalıdır. Çünkü sonuçta; ‘güzel’i belirleyen ‘beğeni’, yerelde oluşturulmuş, o tabanda bireysel düzlemde eklemeler/eksiltmelerle düzenlenmiş kültürel ve doğala dayalı alışılmışlardan kaynaklanan bir olgu/bir gerçekliktir.